

Innhald

Innleiing	5	Kva laga dei reiskapar og våpen av i Tafjordfjella?	134
Om metode og avgrensingar	6	Steinslag brukt av steinalderjegeren i Tafjordfjella	136
Eit møte i fjellet	11	Fonnefunn	139
Tafjordfjella – der istida først sleppte taket	19	Isen som arkiv	139
Kari Røyk og Putt Kleiva	23	Frosne augneblinkar frå fortida	141
Isbreane smeltar fram ei ukjent historie	24	Fonnefunn i vest	143
Tafjordfjella skil seg ut	29	Pilfunnet ved Ringshornet	147
Villreinen følgjer iskanten	31	Det første skifunnet	152
Uforklarlege spor i høgfjellet	35	Det andre skifunnet	153
Ei gåte i stein	38	Det best bevarte historiske skiparet i verda	157
Ein gløymd fangstkultur kjem til syne	45	Kva hende på Digervarden?	158
Fjelltoppane kvitnar. Funna ved Oaldsegga	48	Ein dag finn vi kanskje eit menneske?	158
Avslutninga for i år – og ein ny start	52	Det ukjente fjellfolket	161
Kva fann vi?	54	Når kom dei først nordover?	161
Tafjordfjella fordelt på sju jaktområde	54	Når drog dei til Ultima Thule?	162
Dyregraver på kanten av eit stup	91	Jegerane inntek Tafjordfjella	164
Korleis fungerte ei dyregrav?	94	To katastrofar	168
Dyregraver i Tafjordfjella	95	Eit mysterium gjennom tusenår	175
Herbøre – vern mot nattemørket og nordvesten	98	Det farefulle landskapet under havet	175
Endeleg kjem arkeologar opp i Tafjordfjella	105	Bogeskyting på villrein i tidlegare tider	178
Terra incognita	105	Det første fangstfolket i Tafjordfjella	178
Øystein Mølmens teori om villreinfangst		Kva seier DNA-forskinga?	180
i Midt-Noreg	106	Vandra jegerar inn frå aust?	181
Flint og bergkrystall på noregsglas	109	Kystfolk eller fjellfolk?	182
Det blenkjer i kveldssola	110	Eit feil bilete av steinaldermennesket?	183
Den første arkeologiske utgravinga i Tafjordfjella	111	Kan gåtefulle steinar fortelje noko om dei	
Over tusen funn – og 25 pilspissar	113	som levde her?	186
Fjella kring steinalderbuplassen i Langfjelldalen	115	Eit fenomen utan forklaring?	188
Fetegga avslører løyndommene sine	117	Fjord og fjell i nordvest	196
Den uvanlege nedbøren på Fetegga	119	«Deres naturlige fælhet»	197
Fetegga blir granska	123	Frå det fælaste til det vakraste	199
Steinalderjegerar på Fetegga	126	I villreinens spor gjennom historia	200
For første gong i Noreg	129	Noter	203
Ein fosnakultur i fjellet	132	Litteratur og kjelder	205

Innleiing

Kvart år siglar kring ein halv million cruiseturistar inn det austlege Sunnmøre, mange med kurs mot Geirangerfjorden. Frå soldekket møter dei landskapet som har gjort fjorden verdskjend: fossar som kastar seg utfor berga, glitrande fjordvatn, bratte gardstun og høge tindar. Mange undrar seg over korleis folka klarte seg på desse små gardane som klorer seg fast i dei stupbratte fjellsidene.

Men dette landskapet rommar også ei anna historie som ligg gøymd på fjelltoppane og i den ville fjellheimen. Der finst spor etter menneske som har levd, jakta og ferdast gjennom tusenvis av år. Bak det storslegne naturinntrykket skjuler det seg eit omfattande kulturhistorisk landskap som få av dei reisande får høyre om.

Denne boka handlar om jakta på denne historia. Om å sjå på fjellet med nye auge, der tilbaketrekkinga til snøbreane og systematisk feltarbeid har opna eit landskap som lenge har lege utanfor historiebøkene.

I høgfjellet på Nordvestlandet har det dei siste tiåra kome for dagen eit uvanleg stort tal funn. Steinar ligg ikkje lenger berre som steinar. I skar, på fjellryggar og langs gamle trekkvegar trer spor fram etter folk som ein gong ferdast her, langt frå fjorden, langt frå kysten, langt frå dei stadene historia vanlegvis tek til.

Vi legg fram funna slik dei er dokumenterte, og diskuterer kva dei kan bety. Undervegs har det meldt seg fleire spørsmål enn svar: Kven var menneska som ferdast her? Når var dei her? Og kva kan vi egentleg slutte av

← Runar Hole og
Astor Furseth på
Grandevassegga.
Foto: Bjørn Hessen

desse spora, somme stader så omfattande at dei kan vere del av større fangstanlegg?

Arbeidet byggjer på dei tidlege undersøkingane til fjellmannen og fangst-historikaren Øystein Mølmen, som gjennom eit liv i fjellet dokumenterte fangstminne få andre hadde sett. Seinare undersøkingar har vidareført dette grunnlaget, i dialog med både Norsk institutt for naturforskning (NINA) og Universitetsmuseet i Bergen, som har fagleg ansvar for fleire av områda boka tek for seg. Særleg har forskar Morten Ramstad ved Universitetsmuseet i Bergen vore ein viktig fagleg samarbeidspartnar.

Blant dei som har bidrege med kunnskap og råd, er òg arkeolog Kristoffer Dahle, breforskar Atle Nesje og rådgivar Per Jordhøy.

Forfattarane av boka, Runar Hole (arkeolog med fangsthistorie som spesialfelt) og Astor Furseth (lokalhistorikar og forfattar), har gjennom mange år ferdast i fjellområda mellom Lesja, Skjåk og Tafjord. Det er her, i dette høgfjellet mellom aust og vest, at vi gong på gong har blitt overraska, til tider også overvelda, av alle spora etter menneskeleg aktivitet. Mange av funna utfordrar etablerte førestillingar om fortida.

Boka gir ikkje endelege svar. Ho dokumenterer eit omfattande materiale, peikar på samanhengar som til no har vore lite utforska, og inviterer lesaren inn i eit landskap der mykje framleis er ukjent. Kva kan desse spora fortelje oss om menneskeleg aktivitet i fjellet i Noreg? Kan desse nye funna endre måten vi forstår denne delen av fortida på?

Om metode og avgrensingar

Denne boka er resultatet av eit 35 år langt dokumentasjonsprosjekt med feltarbeid og observasjonar i høgfjellet, der fangstanlegg og gjenstandar har kome til syne etter kvart som snø og is har trekt seg tilbake. Breane har vore som eit arkiv som har opna seg.

I tillegg til frivillig registreringsarbeid er også fleire profesjonelle arkeologiske undersøkingar tekne med, frå Norsk institutt for naturforskning (NINA), Universitetsmuseet i Bergen sine feltprosjekt på Fetegga, Rings-

hornet, Krynkelen og i Langfjelldalen, og Møre og Romsdals fylkeskommune med blant anna Beredskapsplan 2018–2021. Desse har bidrege med viktige dateringar, funnkontekstar og faglege tolkingar som styrkjer og utfyller dei lokale registreringane.

Framstillinga er utforskande, og presenterer ikkje endelege svar. Teksten og bilda er eit forsøk på å forstå spor i landskapet som lenge har vore gøymde.

Mange av funna kan ikkje daterast direkte. Det finst sjeldan materiale i høgfjellet som kan gi sikre årstal. Nokre få har fått ei sikker datering, medan dei fleste aldersvurderingane byggjer på samanhengen mellom kvar anlegga ligg i terrenget, korleis dei er bygde, kor godt dei er bevarte, og kva vi veit om klima, brear og jaktformer frå andre område. Slike vurderingar gir ikkje sikre svar, men peikar mot moglege samanhengar. Fonnefunn og gjenstandsmateriale kan likevel gi eit indirekte grunnlag for slike vurderingar.

Omgrep som «fjellfolk» eller «fangstkultur» blir nytta i skildringar av levemåtar som er knytte til jakt i høgfjellet, ikkje som nemningar på bestemte etniske folkegrupper.

Nokre stader blir det teikna bilete av korleis jakta kan ha gått føre seg. Desse skildringane er brukte for å gjere landskapet levande og forståeleg. Dei er ikkje dokumentasjon i seg sjølve. Dei byggjer på terreng, anlegg og kjende jaktstrategiar, og må lesast som moglege scenario.

Målet med boka er å samle, presentere og drøfte eit omfattande materiale som til no har fått lite merksemd, og å opne for vidare undersøkingar og drøftingar kring fjell og jakt i fortida.